

zette de uitgeversactiviteiten op kleinere schaal in Zwitserland voort. Daaruit kwam later *Der Kreis* voort, een vooral in de jaren vijftig en zestig veelgelezen homoblad. Zelf werd Brand door de nazi's ongemoeid gelaten, waarscheinlijk omdat hij kennissen in de NSDAP had die hem konden beschermen en omdat hij getrouwd was. Zijn voorliefde voor jongens had hem niet belet om met een verpleegster in het huwelijk te treden. Samen met zijn vrouw zou hij de oorlog overleefd hebben als er in 1945 geen Amerikaanse bom op zijn huis was gevallen.

Gert Hekma

Een omstreden voorrechter van een homosociale maatschappij

Benedict

Friedländer (1866–1908)

Op 20 juni 1908 maakte Benedict Friedländer een eind aan zijn leven vanwege een slepende en ongeneeslijke ziekte. Kort daarvoor, in 1906, was zijn krachtmeting met Magnus Hirschfeld begonnen. Hun verschillende visies op homoseksualiteit en homo-emancipatie zouden nog lang na Friedländers dood de gemoederen in Duits homoland bezighouden. Zelfs in de huidige homobeweging roepen Friedländers denkbeelden nog hartstochtelijk negatieve reacties op en wel omdat voor hem de homoseksuele identiteit minder telde dan de homo-erotic als cultuurverschijnsel en tegelijk omdat zijn visies op verschillende punten overeenkomsten vertonen met de nationaal-socialistische. Door de doem van de Tweede Wereldoorlog is Friedländers reputatie danig aangestast en is zijn werk ten onrechte in de vergetelheid geraakt.

Friedländer werd in 1866 in Berlijn geboren als zoon van een hoogleraar in de economie. Hij studeerde natuurwetenschappen en promoveerde in 1888 in de zoölogie. De filosofie van Schopenhauer en Nietzsche en de politieke theorieën van Eugen Dühring en Henry George oefenden grote aantrekkingskracht op hem uit. Friedländer ontwikkelde zich tot een zelfstandige denker, die socialisme en vrijheid aan elkaar wilde koppelen en daarom reeds vroeg een verklaard tegenstander was van het marxisme. In 1901 verscheen zijn politieke hoofdwerk *Die vier Hauptrichtungen der modernen sozialen Bewegung*. Intussen hield Friedländer zich vooral met biologie en geologie bezig en verbleef daartoe geruime tijd in Italië (1889–1891) en maakte lange reizen om en door de Stille Oceaan (1896–1898) en naar Ceylon en India (1899–1900). Op deze laatste reis liep hij een darmkwaal op die ondanks vele operaties niet genas en hem veel last bezorgde. Het was deze ziekte die hem deed besluiten een eind aan zijn leven te maken.

Pas aan het einde van zijn leven begon Friedländer zich te interesseren voor de wetenschappelijke studie van homoseksualiteit. Zijn eerste werk op

dit terrein verscheen in 1904. Hij sloot zich aan bij het Wissenschaftlich-humaniëres Komitee van Hirschfeld en schreef voor diens *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen*. Maar in zijn opvattingen over homo-eroticiteit was hij meer verwant met de groep rond Adolf Brand's tijdschrift *Der Eigene* dan met die rond Hirschfeld en het WhK. De groep rond *Der Eigene* bestond voornamelijk uit schrijvers zoals de dichter-schilder Elisár von Kupffer en zijn vriend Eduard von Mayer en de dichter John Henry Mackay die zijn pederastische gedichten onder de schuilnaam Sagitta uitgaf. Als bioloog was Friedländer in deze kring een buitenbeentje; vandaar misschien zijn gelijktijdige toenadering tot beide groepen. Thematisch bestonden er grote verschillen tussen beide groepen. Hirschfelds aandacht ging vooraleerst uit naar de travestiet en de exclusieve homoseksuele die op volwassen mannen viel, terwijl de kring rond *Der Eigene* meer het aspect van de knapenliefde benadrukte en in de Griekse pederastie een voorbeeld vond. Overigens was ook de romantische Duitse vriendschaps-traditie een inspiratiebron voor deze kring. Evenals de Nederlandse arts Von Römer tapte Friedländer uit beide vaten. Enerzijds bouwde hij voort op biologische theorieën zoals die van Hirschfeld, anderzijds vond hij aansluiting bij de groep rond *Der Eigene* vanwege de cultuurhistorische aspecten van zijn werk.

De samenleving van Hirschfeld en Friedländer in het WhK was niet van lange duur. Hoewel vanaf het eerste artikel van Friedländer de meningsverschillen tussen beide voormannen evident waren, duurde het tot 1906 voordat het tot een scheuring kwam. In dat jaar leidde Friedländer een 'Sezession' uit het WhK. Voor deze scheiding voerde hij naast theoretische ongenoegens vooral organisatorische redenen aan: Hirschfelds tyrannie, dogmatisme en financiële manipulaties (die overigens twintig jaar later opnieuw leidden tot een crisis in het WhK). In de korte periode van 1904 tot 1906 verschenen de belangrijkste publikaties van Friedländers hand, in het bijzonder zijn hoofdwerk *Die Renaissance des Eros Uranios* (1904). Verschillende artikelen werden gepubliceerd in het *Jahrbuch* en in 1906 zag het strijdschrift *Männliche und Weibliche Kultur* het licht. Deze brochure werd, samen met verschillende andere artikelen over homoseksualiteit, na zijn dood uitgegeven onder de titel *Die Liebe Platons im Lichte der modernen Biologie* (1909). Daarin verscheen tevens de korte samenvatting van zijn ideeën: de zeven thesen die hij een week voor zijn vrijwillige dood opschreef. Een laatste vermeldenswaardig wapenfeit van Friedländer op het terrein van homoseksualiteit was zijn samenwerking met Hirschfeld bij de uitwerking van diens omstrede enquête over de statistiek van homoseksualiteit.

Tegenover Hirschfeld bekleemtoonde Friedländer het mannelijke karakter van de homoseksuele. De liefde die hij speciaal verdedigde, was de liefde voor jonge mannen en knapen. Hij wilde associaties met de medische wetenschap vermijden vanwege het met de dokters verbonden ziektedenken. Homoseksuelen waren geen pathologische gevallen, hoewel het daar met alle medische belangstelling wel op ging lijken. Friedländer steunde sterk op de biologie en speciaal op de theorie van Gustav Jäger en verklaarde de verschillende vormen van de liefde uit variaties van de reukzinn (chemotaxie). De medicus Albert

Moll, de belangrijkste Duitse seksuoloog na de dood van Richard von Krafft-Ebing in 1901, had aan de geslachtsdrift een 'Detumeszenztrieb' (ontladingsdrift; 'sexual outlet' zou Kinsey zeggen) en een 'Kontraktionstrieb' (aantrekings- of relatiedrift) onderscheiden en verbrak daarmee de koppeling van seksualiteit en voortplanting. Friedländer gebruikte deze tweedeling en nam aan dat de aantrekkingsdrift tussen mannen een universeel verschijnsel was. Volgens Friedländer bestonden er drie universele vormen van liefde: de 'Gattenliebe' tussen man en vrouw; de 'Mutterliebe' tussen moeder en kind en tenslotte de 'gleichgeschlechtliche Liebe' of 'similiche Freundschaft', de liefde tussen personen van het mannelijke geslacht. Waren de beide eerste vormen van liefde privé, de mannenliefde was daarentegen het cement en het fundament van het publieke leven. Het openbaar verkeer in het toenmalige Duitsland was een mannenzaak en zo diende het volgens Friedländer ook te blijven. De natuurlijke plaats van de vrouw was thuis en die van de man op straat en in de politiek. Vandaar zijn tirades tegen het feminisme en de 'Weibliche Kultur', waarvan hij in Frankrijk en de Verenigde Staten de afschrikwekkende voorbeelden zag. De verdediging van de knapenliefde en de lievelingsmin betekende voor Friedländer niet een ontkenning van de seksuele zijde ervan, zelfs ondanks zijn opvatting dat alle mannen deel hadden aan de zinnelijke vriendschap. Waren zij dan allemaal latent of manifest homoseksueel? Over het seksuele aspect van de homo-eroticiteit maakte Friedländer drie opmerkingen. Allereerst betekende zinnelijkheid nog geen geslachtselijkheid. Ten tweede geloofde hij niet dat het mogelijk was zinnelijke en seksuele vriendschap in absolute termen te onderscheiden en tenslotte was hij van mening dat slechts bij een minderheid van de mannen van een werkelijke 'konträre Geschlechtstrieb' sprake was. Kortom, volgens hem waren alle mannen geneigd tot homoseksualiteit en homo-eroticiteit, maar slechts een minderheid tot homoseksualiteit. Op dat laatste punt week zijn mening niet sterk af van die van Hirschfeld.

In de toenmalige opwaardering van huwelijk en heteroseksualiteit zag Friedländer vooral een valkuil van priesters en vrouwen, die de man van andere mannen wilden isoleren, met andere woorden, die de homoseksualiteit en daarmee het fundament van de mannelijke cultuur wilden ondergraven. Het werk van Friedländer heeft naast een sterk antifeministische een sterk antiklerikale ondertoon. Hij heeft met zijn voorspellingen over de emancipatie van de vrouw in ieder geval gelijk gekregen: de homoseksualiteit van de samenleving is opgebroken en de vrouw heeft een plaats verworven in het openbare leven. Over de vraag of die ontwikkeling de ondergang van de cultuur heeft betekend en of die emancipatie ten koste is gegaan van de vrouwelijke natuur van de vrouw, valt te twisten. Het lijkt veeleer dat de emancipatie van de vrouw het reactionaire verbond van de vrouw en de priester, voor Friedländer synoniem met de neergang van de cultuur, althans deels heeft opgebroken. Tegenover de opwaardering van het huwelijk verdedigde Friedländer de groepsvorming onder mannen hartstochtelijk. Hij was een voorstander van de klassieke combinatie van pederastie en pedagogie en zag Japan als het voornaamste moderne voorbeeld van een mannelijke cultuur die gekenmerkt zou zijn door liefde voor de kunst, onverschilligheid voor geld, godsdienstloosheid, seksuele open-

